TA’LIM JARAYONIDA MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA OID ILMIY YONDASHUVLAR VA KONSEPSIYALAR

Kobulova Maktuba Urmonjonovna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.21618955

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va konsepsiyalar tahlil qilingan. Shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, kommunikativ hamda faoliyatga asoslangan yondashuvlarning muloqot madaniyatini shakllantirishdagi o‘rni yoritilgan. Ta’lim ishtirokchilari o‘rtasida samarali kommunikatsiyani ta’minlash, o‘zaro hurmat, hamkorlik va tolerantlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar hamda innovatsion texnologiyalar tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini takomillashtirishning samarali yo‘nalishlarini belgilashga xizmat qiladi.
Kalit so‘zlar: muloqot madaniyati, ta’lim jarayoni, ilmiy yondashuv, pedagogik konsepsiya, kommunikativ kompetensiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik muloqot, innovatsion ta’lim texnologiyalari.

Аннотация. В статье рассматриваются научно-теоретические основы развития культуры общения в образовательном процессе, анализируются современные педагогические подходы и концепции. Освещается роль личностно-ориентированного, компетентностного, коммуникативного и деятельностного подходов в формировании культуры общения обучающихся. Проанализированы педагогические условия и инновационные технологии, способствующие развитию эффективной коммуникации, взаимного уважения, сотрудничества и толерантности между участниками образовательного процесса. Полученные результаты могут быть использованы при совершенствовании системы формирования культуры общения в образовательной среде.
Ключевые слова: культура общения, образовательный процесс, научный подход, педагогическая концепция, коммуникативная компетентность, личностно-ориентированное обучение, компетентностный подход, педагогическое общение, инновационные образовательные технологии.

Abstract. This article examines the scientific and theoretical foundations of developing communication culture in the educational process and analyzes contemporary pedagogical approaches and concepts. It highlights the role of learner-centered, competency-based, communicative, and activity-based approaches in fostering communication culture among learners. The study also explores pedagogical conditions and innovative educational technologies that promote effective communication, mutual respect, collaboration, and tolerance among participants in the educational process. The findings contribute to identifying effective strategies for improving communication culture in modern education.
Keywords: communication culture, educational process, scientific approach, pedagogical concept, communicative competence, learner-centered education, competency-based approach, pedagogical communication, innovative educational technologies.

Kirish. Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va axborot almashinuvining jadallashuvi sharoitida ta’lim tizimi oldiga nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni

tayyorlash, balki yuksak muloqot madaniyatiga ega, ijtimoiy faol va samarali hamkorlik qila oladigan shaxsni shakllantirish vazifasi ham qo‘yilmoqda. Zamonaviy ta’lim jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan pedagog va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi muloqot sifati, o‘zaro ishonch, hurmat va hamkorlik muhitiga bog‘liq. Shu bois muloqot madaniyatini rivojlantirish pedagogika fanining dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Muloqot madaniyati shaxsning fikrini aniq va ravon ifodalashi, boshqalarni tinglay olishi, turli nuqtayi nazarlarni hurmat qilishi, nizolarni konstruktiv hal etishi hamda kasbiy va ijtimoiy munosabatlarda samarali kommunikatsiyani yo‘lga qo‘ya olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Ta’lim jarayonida mazkur kompetensiyalarni shakllantirish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy va kreativ tafakkurini rivojlantirish, shuningdek, ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga puxta tayyorlanishida muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va kommunikatsiya nazariyasining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Muloqotning psixologik asoslari va uning shaxs kamolotidagi ahamiyati L.S. Vigotskiy tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Olimning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, shaxsning intellektual va ijtimoiy rivojlanishi avvalo muloqot va hamkorlik faoliyati orqali amalga oshadi. Ta’lim jarayonidagi samarali dialog o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish va yangi bilimlarni egallashning muhim omili sifatida e’tirof etiladi [1]. Pedagogik muloqotning nazariy asoslari A.A. Leontev tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u pedagogik faoliyatning muvaffaqiyati o‘qituvchi va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi samarali kommunikatsiyaga bog‘liqligini asoslab bergan. [2]. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalasi I.A. Zimnyaya tomonidan kompetensiyaviy yondashuv doirasida tahlil qilingan. Olimning fikricha, kommunikativ kompetensiya bilim, ko‘nikma, qadriyat va shaxsiy fazilatlarning integratsiyasi natijasida shakllanadi hamda u ta’lim sifati ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi [3]. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasini rivojlantirishda C. Rogersning ilmiy qarashlari alohida o‘rin tutadi. U ta’lim jarayonida ochiq muloqot, o‘zaro ishonch, empatiya va hurmat muhitini yaratish ta’lim oluvchilarning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishning asosiy sharti ekanligini ta’kidlaydi. Mazkur yondashuv bugungi kunda muloqot madaniyatini rivojlantirishning muhim metodologik asoslaridan biri sifatida e’tirof etiladi [4]. Ta’limning kompetensiyaviy modelini rivojlantirishga oid xalqaro tadqiqotlarda OECD tomonidan XXI asr ko‘nikmalari tarkibida kommunikativ kompetensiya, hamkorlikda ishlash, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy mas’uliyat ustuvor kompetensiyalar sifatida belgilangan. [5]. UNESCO tomonidan e’lon qilingan ta’lim rivojiga oid konseptual hujjatlarda inklyuziv, adolatli va sifatli ta’limni ta’minlash uchun ochiq muloqot, madaniyatlararo hamkorlik va o‘zaro hurmat tamoyillarini rivojlantirish zarurligi alohida qayd etilgan. [6]. Mahalliy pedagog olimlarning ilmiy izlanishlarida ham pedagogik muloqot, kommunikativ kompetensiya hamda ta’lim sifati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yoritilgan. Tadqiqotlarda zamonaviy pedagogning kasbiy kompetensiyasi tarkibida muloqot madaniyati, pedagogik etika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish va hamkorlik muhitini yaratish muhim omillar sifatida e’tirof etilgan. [7].

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqot ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirishga oid ilmiy yondashuvlar va konsepsiyalarni nazariy jihatdan tahlil qilishga yo‘naltirilgan. Tadqiqotning metodologik asosini pedagogika, psixologiya va kommunikatsiya nazariyasiga oid ilmiy manbalar, xalqaro tashkilotlarning ta’lim sohasidagi konseptual hujjatlari hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar tashkil etdi. Tadqiqot davomida ilmiy bilishning nazariy metodlaridan foydalanildi. Xususan, ilmiy-pedagogik adabiyotlarni

tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish va sintez metodlari orqali muloqot madaniyatining mazmuni, uning tarkibiy komponentlari hamda rivojlantirishga xizmat qiluvchi ilmiy yondashuvlar o‘rganildi. Shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, kommunikativ va faoliyatga asoslangan yondashuvlarning o‘ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot materiallari sifatida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, monografiyalar, ilmiy maqolalar, pedagogik va psixologik adabiyotlar, shuningdek, UNESCO hamda OECD tomonidan e’lon qilingan ta’limga oid strategik hujjatlar tahlil qilindi. Mazkur manbalar asosida ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirishning nazariy asoslari va pedagogik imkoniyatlari aniqlandi.

1-jadval. Ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirishning asosiy ilmiy yondashuvlari

Ilmiy yondashuv	Asosiy mazmuni	Muloqot madaniyatiga ta'siri
Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv	Ta'lim oluvchining individual xususiyatlarini hisobga olish	Ochiq muloqot, o‘zaro hurmat va ishonchni rivojlantiradi
Kompetensiyaviy yondashuv	Kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan	Samarali fikr almashish va hamkorlikni ta'minlaydi
Kommunikativ yondashuv	Dialog va o‘zaro muloqotni ta'limning asosiy vositasi sifatida qo‘llaydi	Nutq madaniyati va tinglash ko‘nikmalarini rivojlantiradi
Faoliyatga asoslangan yondashuv	Jamoaviy faoliyat va amaliy mashg‘ulotlarga tayanadi	Hamkorlik, muammoni birgalikda hal etish va ijtimoiy faollikni oshiradi

Manba: Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar asosida tuzildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirish ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Tahlil qilingan ilmiy manbalarda muloqot madaniyati nafaqat axborot almashish vositasi, balki shaxsning ijtimoiylashuvi, kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va ta’lim jarayonida hamkorlikni ta’minlovchi pedagogik mexanizm sifatida talqin etiladi.

Adabiyotlar tahlili asosida aniqlandiki, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ta’lim oluvchining individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olish orqali samarali muloqot muhitini yaratishga xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv esa kommunikativ kompetensiyani tayanch kompetensiyalardan biri sifatida e’tirof etib, bilim, ko‘nikma va munosabatlarning integratsiyasini ta’minlaydi. Faoliyatga asoslangan yondashuv o‘quvchilarni jamoada ishlash, muammolarni birgalikda hal etish, fikr almashish va refleksiya olib borishga yo‘naltiradi. Kommunikativ yondashuv esa ta’lim jarayonini dialog, hamkorlik va o‘zaro hurmat tamoyillari asosida tashkil etishni nazarda tutadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri ekanligini ko‘rsatdi. Muloqot madaniyati ta’lim oluvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish, mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash, ijtimoiy faollikni oshirish hamda kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda muhim omil hisoblanadi.

Ilmiy manbalar tahlili shuni tasdiqladiki, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, kommunikativ va faoliyatga asoslangan yondashuvlar muloqot madaniyatini rivojlantirishning metodologik asosini tashkil etadi. Mazkur yondashuvlarning o‘zaro integratsiyasi ta’lim oluvchilar o‘rtasida samarali kommunikatsiyani yo‘lga qo‘yish, o‘zaro

hurmat va hamkorlik muhitini shakllantirish hamda ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kelgusida ta’lim jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha raqamli ta’lim muhiti imkoniyatlari, sun’iy intellektga asoslangan ta’lim vositalari hamda pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasini baholash va rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur yo‘nalishdagi izlanishlar ta’lim sifatini oshirish, ta’lim ishtirokchilari o‘rtasida samarali hamkorlikni ta’minlash va zamonaviy jamiyat talablariga mos raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999. – 352 с.
2. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – Москва: Просвещение, 1979. – 224 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
4. Rogers C.R. Freedom to Learn. 3rd ed. – Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall, 1983. – 312 p.
5. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. – Paris: OECD Publishing, 2019.
6. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 185 p.
7. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 320 b.